

DE MEERWAARDE VAN EEN STUDIE

In 2010 is Johan Koers (docent Kunst & Cultuur aan KPZ) begonnen aan de master cultuurwetenschappen bij de OU en in mei is hij cum laude afgestudeerd, een prachtige prestatie. Johan vertelt hoe hij een groot deel van zijn weekenden en vakanties heeft besteed aan zijn studie en gaat in op de waarde van zijn studie, waarbij hij het begrip waarde opvat als iets immaterieels, wat goed, juist en daarom nastrevenswaardig is.

Ik heb gestudeerd aan de Open Universiteit (OU). De studie cultuurwetenschappen is vormgegeven in de BAMA-structuur en kent in totaal 240 ECTS. Domeinen waaruit, naast allerlei wetenschappelijke vaardigheidsmodules, wordt gewerkt, zijn: (cultuur-) geschiedenis, kunstgeschiedenis, letterkunde en filosofie. De opleiding cultuurwetenschappen is erop gericht cultuuruitingen te bestuderen, te verklaren en in bredere context te plaatsen. Het reflectieve en reflexieve element komt tot uitdrukking in het nadenken over de waarde en waardering van en voor cultuur. De laatste vier jaar mocht ik twee dagen per week aan mijn studie wijden, dankzij de lerarenbeurs (DUO, Groningen).

DE STUDIE

Na het eerste jaar met verplichte, inleidende modules heb ik die modules gekozen die inhoudelijk aansloten bij de lessen praktische filosofie (pabo 1 en 4) en de kunst- en cultuurgeschiedenis van de negentiende en twintigste eeuw (pabo 2 en 3). Dat kan

natuurlijk niet altijd, want er behoort een bepaalde verhouding te zijn tussen gekozen modules. Zo ben ik twee weken op studiereis geweest naar Florence om mij daar te verdiepen in de bouw van stadspaleizen (grote woonhuizen). Geweldig natuurlijk, maar het liefst zat ik in de beslotenheid van mijn studeerkamer, in een kleine wereld, met niets tussen mij en de te bestuderen teksten. Het doorgronden van taal en denkebeelden (bijvoorbeeld over De Verlichting, cultuurkritieken of over de verhouding tussen literatuur en filosofie) leverde dan misschien een iets andere historische sensatie op dan die in de archieven of op locatie, maar één die toch minstens net zo indringend is!

ONDERWIJSFILOSOFIE

Zowel mijn bachelorscriptie als de masterscriptie heb ik geschreven binnen het domein van de filosofie, om precies te zijn: onderwijsfilosofie. Onderwijsfilosofen denken na over het doel van onderwijs,

maar ook over de vraag wie of wat de mens is en wat het menselijke leven betekenisvol en waardevol maakt. Het boek *Niet voor de winst* van de Amerikaanse filosoof Martha Nussbaum (1947) (bachelor) en het boek *The Voice of Liberal Learning* van de Engelse filosoof Michael Oakeshott (1901-1990) (master) waren belangrijke boeken.

Martha Nussbaum schrijft in haar boek dat het belangrijk is voor de Westerse/Europese identiteit dat de democratie in stand wordt gehouden. Onderwijs in de geesteswetenschappen is daar een belangrijke voorwaarde voor. Haar boek heb ik vooral opgevat als een spiegel: de staat van onderwijs weerspiegelt de staat van de menselijke ziel. Door het boek op een iets abstracter niveau te lezen, ontstond ruimte om zelf na te denken over onderwerpen die Nussbaum aandraagt: de menselijke vrijheid, de rol van de rede en hoe goed samen te leven en te zorgen voor een weerbare democratie.



Het is niet genoeg, te weten, men moet ook toepassen, het is niet genoeg te willen, men moet ook handelen

Graag wil ik aan de studenten voorleven: wie filosofeert, schoolt zichzelf. Wat ik heb geleerd is te handelen in Nussbaums geest; vragend en twijfelend, met oog voor verbeelding, wereldburgerschap en de kwetsbare kant van het leven, en proberen zo de wereld te veranderen. En als dat niet lukt, rest opnieuw nadenken (en geen geweld gebruiken, of populisme nastreven en het benadrukken van identiteit).

PAIDEIA

Michael Oakeshott schrijft in zijn boek *The Voice of Liberal Learning* dat *paideia*, de spirituele, intellectuele en morele groei van studenten, essentieel is om cultuur (opgevat als een proces van geestelijk-zedelijke zelfvervolmaking) telkens te vernieuwen. Oakeshott gebruikt hiervoor de metafoer van *Conversation*, het gesprek. Voor Oakeshott is de rijke, *Geistige Welt* van het Westerse verleden een historische, filosofische, artistieke en wetenschappelijke schatkamer waaruit telkens

geput kan worden in het onderwijs. Daarbij mag geen van deze domeinen de ander overheersen: goed onderwijs draagt daarvoor zorg. Oakeshott pleit voor een leven lang leren en zijn focus op het Westerse verleden is niet eenzijdig. Zonder ook aandacht te hebben voor tradities, de alledaagse menselijke praktijk en gezond verstand is die vorming onmogelijk. Oakeshott vat onderwijs op als een middel dat leidt tot de vrijheid om jezelf te definiëren, hetgeen hij ook als de drijvende kracht van cultuur ziet.

Je ziet het pas als je het doorhebt

Ik probeer het adagium een leven lang leren in praktijk te brengen en ben van mening dat studenten, basisschoolleraars en lerarenopleiders dat ook zouden moeten doen, op ieder niveau, gedurende een gehele carrière. In de praktijk echter is studeren afhankelijk van de context, persoonlijke passie, de gevraagde tijdsinvestering en kosten. Studie vergroot concreet kennis en deskundigheid (het dat of wat) en verdiept inzicht en begrip (het omdat of het waarom). Bovendien raakt de eigen stem, die door de rol van onderwijsgevende heen klinkt, beter gestemd. Het vinden van de juiste, rijke toon helpt docenten zich beter te verhouden tot (vak)inhouden, (het ware), oordelen over zichzelf, kinderen en studerende(n) (het goede) én de toekomst (het schone). Dat zijn de belangrijkste waarden van onderwijs en daar doorlopend opnieuw over nadenken behoort tot de kern van het docentschap en onderwijs. 'Je ziet het pas als je het doorhebt', oreerde Johan Cruijff. Je ziet het pas als je het doet, zeg ik.



Voor Oakeshott bevat ieder jong mens de start van een nieuw begin met oneindig veel mogelijkheden. Hij ziet onderwijs als een vorm van cultuuroverdracht tussen generaties.

Zijn voorkeur voor *hoge* Westerse cultuur is in onze tijd wat minder voorstelbaar. Een bijvoorbeeld is de Bloemkamp-school in Rotterdam, waar onder auspiciën van de Nederlandse filosoof Henk Oosterling (1952) min of meer dezelfde doelen worden nagestreefd met behulp van oosterse vechtsport, koken en tuinieren (naast filosoferen). Oakeshotts nadruk op *de wijsheid der eeuwen*, die de KPZ ook gebruikt (maar niet alleen) helpt studenten op de KPZ zich te spiegelen en te verplaatsen in de standpunten en ideeën van een ander, waardoor de student zichzelf en die ander beter leert begrijpen. Dat opent deuren naar inzichten over hoe mensen goed een gemeenschap kunnen vormen.

LEVEN LANG MENS ZIJN

In navolging van Oakeshott, die probeert één van de oudste paradoxen uit de geschiedenis van de filosofie te begrijpen, de paradox tussen *zijn* en *worden*, stilstaan en bewegen, geef ik les. Net als Oakeshott ben ik van mening dat mensen hun leven lang mens *zijn*, maar een leven lang nodig hebben, te midden van anderen, een goed mens te *worden*.

Bovengenoemde twee boeken hebben mij geholpen beter over de ZEE-lijn na te denken. Belangrijk is dat studenten een eigen perspectief ontdekken op zichzelf, de ander en het Andere. Het instrument dat mijn collega's en ik daarbij gebruiken is het verhaal. Dat levert een zoektocht op naar de narratieve, persoonlijke identiteit. In dat proces gaat de student *zelf* spreken en verslag doen van zijn/haar proces van betekenis geven: aan zichzelf en de wereld. Deze methode kent een heuristisch karakter. Dat

betekent dat betekenis niet bestaat, maar dat betekenis ontstaat. Het gesprek, de dialoog, het zich kunnen verplaatsen in het perspectief van de ander zijn daar kenmerkende hulpmiddelen en voorwaarden voor. Hoe beantwoord ik zelf de levensvraag van de Duitse filosoof Immanuel Kant (1724-1804): Wie of wat is de mens? Ik begin met een klein verhaaltje.

WIE OF WAT IS DE MENS?

Schrijven over wie of wat de mens is, is als tasten in het duister. Ik vergelijk het met het smaakvol optuigen van een kerstboom. Mooie ballen, een piek, slingers én lampjes -en in mijn jeugd een spuitbus met nepsneeuw voor het ultieme, romantische kerstgevoel- markeren de geboorte van Christus, de zonnewende of midwinter. Maar wie de lampen in de woonkamer uitdoet en naar de brandende verlichting kijkt (dat vond ik als kind heel

spannend), ziet niet de boom maar een oplichtende vorm. Zo zie ik het schijven over de mens ook: ik beschrijf de lampjes, maar wie of wat de mens werkelijk is blijft gissen.

Voor Kant omvatte de vraag 'Wie of wat is de mens?' drie andere vragen: Wat kan ik weten, Wat moet ik doen, Wat mag ik hopen? Vragen die betrekking hebben op de metafysica, de ethiek en de godsdienst. Opvallend in deze drie vragen is het woordje *ik*. Kant laat het *ik* grondig onderzoeken én bepalen, hoe of wat de werkelijkheid is. Om dat te kunnen kennen zijn niet alleen tradities, gewenning of empirische gegevens belangrijk. Ook in het verstand aanwezige categorieën, mallen, die helpen de werkelijkheid op een logische manier te ordenen zoals: ontkenning of bevestiging, 'en' en 'of', en 'als – dan', werken daaraan mee. Vervolgens kan het *ik* met behulp van de rede denken en proberen de wereld zoals die zich aan het *ik* voordoet te begrijpen: de wereld wordt wat *ik* mij erbij voorstel. Dat biedt het *ik* vrijheid, verantwoordelijkheid én de mogelijkheid onafhankelijk te oordelen. Kant maakt zo ook de weg vrij voor zijn denken over moraal; het is *mijn* plicht de vrijheid en de redelijkheid van de ander te accepteren. Deze vrijheid omarmt het dragen van verantwoordelijkheid voor eigen denken en handelen én daarover autonoom kunnen oordelen. Daar hebben adel of religie of de wetten van de natuur geen invloed meer op. Alhoewel het niet altijd mogelijk is probeer ik zoveel mogelijk mijn beperkte invalshoek van het eigen *ik* te overstijgen en te verheffen naar een universeel perspectief. Waarbij ik mijzelf doorlopend de vraag stel of mijn diepste

overtuigingen altijd in alle situaties toepasbaar zijn en in alle redelijkheid door anderen geaccepteerd kunnen worden.

De mens is een denkend dier. Dat geeft hem een zekere onvolkomenheid. De mens weet deze ongerieflijkheid te overkomen door het scheppen van cultuur: de mens, één soort, overleeft daardoor op de koudste, warmste, droogste en natste plekken van de aarde. Alle culturen ontwikkelen zich tussen traditie en vernieuwing, tussen verleden en toekomst. Cultuur omvat alle menselijke handelingen, maar ook het denken daarover, waardoor cultuur wordt herijkt, doorlopend verandert en in dat proces opnieuw wordt vormgegeven. Omdat cultuur mensenwerk is dragen wij daar de morele verantwoordelijkheid voor.

TERUG NAAR DE MENS

De vraag 'Wie of wat is de mens?' kent twee facetten. *Wat* de mens is (biologisch, neurologisch, genetisch) levert een ander antwoord op dan *Wie* de mens is: een oordelend, moreel wezen met een rijke historie, bewust levend in een sociaal-maatschappelijke context, uitgerust met een scheppend, creatief vermogen: de bron van alle cultuur. Dit *Wie* maakt dat ieder mens een perspectief is op de wereld. Hij/zij is een autonoom wezen wiens speel- en denkrimte wordt bepaald door zijn ideeën en idealen die gaan over het verschil tussen *hoe de wereld is* en *hoe de wereld zou moeten zijn*. De vrijheid en verantwoordelijkheid die nodig zijn om over dat onderscheid na te denken en vervolgens vanuit die geest te handelen, zijn binnen mijn humanistische mensvisie universeel. De mens is een onafgevoerd wezen. Hij moet dus leren

zichzelf te ontvouwen om mens te worden en de gevolgen van de opgedane wijsheid worden pas zichtbaar in de toekomst. Hopelijk in een weerbare en democratische samenleving. Onderwijs gestoeld op de verbeelding, filosofie, en met oog voor de kwetsbare en soms machteloze kant van het menselijk leven, helpt om op beschouwende wijze de menselijke vrijheid te verkennen en te vormen. In dat proces streef ik ernaar studenten blijvend, praktisch en theoretisch te inspireren.

JOHAN KOERS IS DOCENT KUNST EN CULTUUR AAN KPZ

LITERATUUR

- Disselkoen, D., (Eindred.) (2018). *Studiegids cultuurwetenschappen 2018 – 2019*. Heerlen: Open Universiteit.
- Kant, I., (2015). *Kritiek van de praktische rede* (3^e druk). Amsterdam: Boom.
- Neiman, Susan (2011). *Morele helderheid. Goed en kwaad in de 21^e eeuw*. Amsterdam: Ambo.
- Nussbaum, M., (2011). *Niet voor de winst. Waarom de democratie de geesteswetenschappen nodig heeft*. Amsterdam: Ambo.
- Oakeshott, M., (1989). *The Voice of Liberal Learning*. Indianapolis: Liberty Fund.
- Oosterling, H., (2016). *Waar geen wil is is een weg. Doordenken tussen Europa en Japan*. Amsterdam: Boom.
- Vanheste, J., (2017). *Denkende romans. Literatuur en filosofie van mens en cultuur*. Eindhoven: Damon.